

ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРИ

Юрій Медведик

УКРАЇНСЬКІ БОГОРОДИЧНІ КАНТИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII–XVIII ст.

Українська чудотворна ікона, її культове призначення та мистецька сутність далеко не до кінця всебічно вивчена сторінка нашої національної релігійно-культурної спадщини. Не зважаючи на те, що феномен української ікони неодноразово ставав об'єктом уваги вчених, роботи для науковців ще чимало. Певна річ, в нагоді дослідникам стане добрим джерелознавчим матеріалом "Словник чудотворних богородичних ікон України" Григора Лужницького (1903–1990), який з кінця 1998 року публікує часопис "Народна творчість та етнографія"¹. Вчений, прагнучи подати якомога ширшу бібліографічну довідку про кожну із згаданих ікон, тим самим як би непрямо привертав увагу до необхідності проведення комплексних інтердисциплінарних студій, присвячених нашим іконописним надбанням. У цьому контексті заслуговують на увагу його непоодинокі згадки про цілий ряд іконославильних музично-поетичних текстів (кантів, духовних пісень кінця XIX – першої третини XX століття). Дійсно, приблизно з другої половини XVII ст. на тлі західноєвропейських та передовсім центрально-східноєвропейських культуротворчих тенденцій українськими музикантами та поетами було започатковано традицію творення іконославильних текстів. Таким чином, у національному духовнокантовому мистецтві з'явився фактично осібний тематичний напрямок, творці якого мали на меті прославити ті чи інші ікони, прояви чудотворності яких досить часто фіксувалися як самими мирянами, так і офіційно – церковними ієрархами по всій Україні.

Серед згаданих Г. Лужницьким півтора десятків музично-поетичних текстів іконославильного змісту майже половину було створено впродовж XVIII ст., тобто часто ніби по гарячих слідах. Мова йде про канти в честь почаївської Богородиці на Волині, самбірської, струмилово-кам'янецької та тернопільської в Галичині, барської й бердичівської марійних ікон на Поділлі. Решта текстів – це так звані "нововасиліанські духовні пісні". Та цей перелік текстів, згаданих упорядником Словника, досить обмежений, адже тільки богородичних кантів другої половини XVII–XVIII ст., як свідчать тогочасні рукописні співаники та стародруки, було створено близько сотні. Втім, цілком можна припустити, що цих текстів було значно більше, однак вони не збереглися до нашого часу в рукописній чи друкованій фіксації.

Появі іконославильних текстів у духовнокантовому жанрі слід завдячувати передовсім не тим зовнішнім релігійно-культурним впливам, які в

пізньоренесансно-ранньобарокову добу потужним струменем позначила-ся на нашому мистецтві, але насамперед тій багатовіковій традиції вшанування Богородиці, яка сягає своїми коріннями у глибину століть, у добу хрещення Русі-України св. Володимиром. Як відомо, вже перший християнський храм у Києві, названий згодом Десятинним, було зведено в честь Богородиці. А ікона цієї національної святині стала символічною покровителькою столиці. Відтак культ вшанування ікон швидко поширився по всіх наших землях. А те, що з багатьма із цих ікон пов'язані офіційно задокументовані факти чудодійності, безперечно, не могло не призводити до породження численних легенд та переказів. І це, певна річ, не могло не знайти свого відображення у різноманітних літературних та мистецьких жанрах, в тому числі й барокової доби. Власне, цією культурно-історичною епохою окреслюється й час активного побутування такого позацерковного музично-поетичного жанру як духовний кант. Відомий він в Україні щонайменше від кінця XVI ст. Як свідчать джерела, найдавнішу верству текстів становлять господські та богородичні канти. Сьогодні ми не диспонуємо фактографічним матеріалом, який би підтверджував те, що у першій половині XVII ст. серед богородичних кантів були й такі, які славили б чудодійні ікони. Однак уже з другої половини XVII ст. такі канти збереглися, оскільки зафіксовані у рукописних співаниках того часу. Важливо зазначити, що ці тексти вдалося виявити навіть у російських збірниках кінця XVII ст., що свідчить про неабияку поширеність та уже доволі чітко спроектовану на той час тенденцію до творення іконославильних кантів. Вказує на це, хоча й не прямо, сама рукописна традиція, оскільки поширення (делокалізація) текстів у ті часи відбувалися не так швидко, як сьогодні. Відтак можна припустити, що у другій половині XVII ст. в українському релігійно-мистецькому середовищі такий напрямок творчості уже був певною мірою узвичаєним явищем.

Думається, що цей побіжний екскурс до історії оправданий, оскільки дозволяє з'ясувати систему координат жанру, вектори його тематичних інтересів. Та все ж таки слід провести ще одну паралель. На цей раз з українською бароковою літературою XVII ст., яка, як видається, в немалій мірі спричинилася до появи в кантовому мистецтві іконославильного напрямку.

Вшанування Богородиці було однією з важливих тем тогочасної української літератури. Яскраво це відобразилося у творчості Кирила Транквіліона-Ставровецького ("Перло многоцінное...", Чернігів, 1646), Антона Радивиловського ("Городец Марії Богородиці...", 1676), Лазаря Барановича ("Wieniec Bozej Matki...", Чернігів, 1680), Данила Туптала в "Руні орошенім...", в якому оспівано чуда ікони Богородиці чернігівського Троїце-Іллінського монастиря. Про струмиловокам'янецьку та інші, зокрема, манявську богородичні ікони йдеться у "Небі новім..." Йоаникія Галятовського (Львів, 1665). Велике зацікавлення Й. Галятовського іконами знайшло своє відображення й у інших його творах: "Skarbnica cudownego obrazu Bogogodzicy czernihowskiej..." (Новгород-Сіверський, 1676) та "Скарбниці потребній..." (Новгород-Сіверський, 1676).

Хоча й перелічено дешицю з чималої бібліографії такого змісту, проте напевно, достатньо, щоб помітити одну суттєву тенденцію: доволі часто ці твори публікувалися у Києві та Чернігові або Новгород-Сіверському, тобто на теренах Центральної України, зокрема на Поліссі. І що важливо — найдавніші українські духовні канти другої половини XVII ст. теж практично всі, які дійшли до нашого часу, були створені в честь київських та чернігівських богородичних ікон. Варто для прикладу назвати бодай деякі з них. Перш за все, це один із найдавніших кантів, який оспівує чудотворну ікону з Вишгорода. Її 1662 р. було перенесено з великими почестями до Києва ("Побідительная всім київская страни, воспойте Матці Бо-

жой пришедшой от брані...”, ЛНБ, ф. АСП, № 233). Фіксує цей кант й відомий Кам'янський Богогласник 1734 р. з Лемківщини (ІЛ, ф. І. Франка. № 4784). Як припускав Іван Франко, цю “пісню київську” було створено на теренах Західних Карпат і вона являє собою інтерес вже тому, що “в однім із найдалше на захід висунених закутків нашого краю, не перестала піддержувати там пам'яті про Київ”².

До репертуару іншого західноукраїнського співаника, але уже початку XVIII ст. (ф. АСП, № 135) увійшов кант “Нова утренька в Россах восіяла...”, в якому йдеться про чудодійність ікони руднянської Богородиці на Поліссі. У 1689 р. її було перенесено до Флорівського жіночого монастиря у Києві. Вшановано ікону й у інших кантах: “В Росской короні чуд великий стался...” (ф. АСП, № 233; РНБ, О. XIV.141) та “Чудная помощице, Пречистая Мати...” (НБУ, ф. С. Маслова, № 45; РНБ, О. XIV.141).

Загалом, під сучасну пору вдалося розшукати майже 100 богородичних кантів іконославильного змісту, які репрезентують практично всі регіони України: від Закарпаття з його особливо шанованою повчанською іконою до Слобожанщини, яка з неабияким пієтетом береже пам'ять про дива охтирської Богородиці. Та все ж таки найбільш повно оспівано ікони галицького краю. Вдалося поки що розшукати понад 30 духовнокантових текстів, які датуються XVIII ст. Доцільно зазначити, що усі канти були створені місцевими авторами з Бойківщини, Гуцульщини, Галицького Поділля, Покуття, тобто представниками різних українських етнографічних груп населення Галичини.

У кожній іконі своя історія, своя доля. Одні з них ставали загально-визнаними далеко поза межами регіону, інші користувалися шаною переважно у своєму місті чи селі. Відповідно до цього й процес прославлення ікон мав свої закономірності. Такі ікони, як самбірська, зарваницька чи підкамінська були оспівані багатьма авторами. Стосовно останньої зі згаданих, то відомі поетичні тексти як українською, так і польською мовами.

Чи не найбільше з-поміж галицьких ікон у духовнокантовому мистецтві вшановано самбірську Богородицю. Тутешня “плакуча” ікона відома своїми чудодійними проявами з 1727 року. До нашого часу дійшло ряд духовних кантів XVIII ст. на її честь. Але лише один із них став по-справжньому мистецько довершеним гімном. Мова про кант “Дивная Твоя тайни, Чистая явися...” Найдавніший його запис наявний у вже згадуваному кам'янському Богогласнику 1734 р. А це свідчить, що сфера побутування канта швидко поширилася як на теренах Східної Галичини, так і Західної, на Лемківщині. Згодом він став добре відомий на закарпатських землях. Тут замість слів “новосамборская церков” у поетичному тексті було зроблено заміну на “нова церков повчанска”. Відтак кант співався в честь ікони з Марії-Повчі на Закарпатті (ЛНБ, ф. НТШ, №№ 68, 73, 355 та інші рукописи). І це при тому, що закарпатськими авторами було створено ряд спеціальних музично-поетичних текстів: “Ти, Повче, гойне веселися...”, “О Маріє повчанская...” та інші. В даному контексті треба згадати й про те, що самбірський текст був відомий і на Поділлі. Знамениту ікону барської Богородиці прославляли тим самим текстом, але, як і на Закарпатті, було зроблено невеличке коректування: замість згадки про самбірську ікону, зазначено – “ново всем барская” (ф. НТШ, № 350). Водночас на Поділлі великою популярністю користувався кант “О всепітая Мати, О Мати, Мати благодати...”, звернений до “Пресвятої Диви Богородиці чудотворної в Барі граді”, як вказано у ремарці почаївського “Богогласника” (1790–1791).

Така етнотериторіальна розповсюдженість самбірського канта з-поміж іншого була спричинена перш за все мистецьким рівнем його поетичного тексту, який, на думку Михайла Возняка, характеризується “таким простим і ясним висловом і ширим чуттям”³. Можливо, зважаючи на ви-

соку релігійно-мистецьку вартість канта, його поетичний текст у різних місцевостях України піддавався мінімальному коректуванню, що дозволяло зберігати його словесну ідентичність. Натомість нотний текст вповні відображає особливості жанру, адже, як відомо, поетичні тексти духовних кантів досить часто розспівувалися на мелодії інших кантів, тобто існував так званий спів на “тон”. Не становить винятку і кант “Дивная Твоя тайни, Чистая явися...”. Якщо в Галичині більшість рукописних збірників XVIII ст. та “Богогласник” фіксують закріплену за ним мелодію різдвяного канта “Нова радість стала...”, то на Закарпатті він виконувався на “тон” богородичного канта “Радуйся, Царице неба...” (ф. НТШ, Ж 68.355) ⁴.

У цілому дана традиція співу на “тон” досить суттєво позначилася на іконославильних кантах, серед яких лише невелику кількість було створено на власні нотні тексти. В руслі цих тенденцій творився й кант “Пречистая Діво, Мати Руського краю, на небесі і на землі Тя величаю...”, в якому йдеться про чудотворність ікони Богородиці у Підкамені (тепер – Бродівський район Львівської області). Його поетичний текст, як свідчить один із перших записів (теж у кам’янському збірнику 1734 р.) співався на мелодію канта св. Василію Великому “Ізліяся от уст твоїх, Отче...”.

Досить заплутана й до кінця не з’ясована історія створення канта. В рукописному співанику середини XVIII ст., переписаного бакалавром с. Максимівки Збаражського району на Тернопільщині Степаном Вагановським, вказано, що кант було створено Іваном Яблоновським (1669–1731), воєводою Руського краю. Як припускав М. Возняк, ця примітка варта уваги, бо вільні хвилини свого життя І. Яблоновський присвячував віршуванню, цікавився чудотворними іконами, зокрема у Сокалі, добре знав українську мову, свідченням чому є його мемуари ⁵.

У свою чергу деякі інші дослідники притримувалися іншої думки, правда, вони не були знайомі зі збірником С. Вагановського. Приміром, кс. Садек Баронч, автор відомої праці “Cudowne obrazy Matki Najświętszej w Polsce” (Lwów, 1891), приписував її, а також польську пісню цій же іконі (“Najświętsza Niebios i Zeime Królowa...”) маршалкові коронного трибуналу з 1701 р., згодом Волинському воєводі Станіславові Ледуховському ⁶. Однак, висновок С. Баронча, зроблений “на основі якихось архівальних записок Підкаменецького монастиря ... переконує, – як вважав В. Щурат, – слабо” ⁷. Більше того, “щодо схожості руської пісні з приписуваною Ледуховському польською, – підкреслював далі вчений, – то не є вона така, щоб на основі її можна було приписати йому ту пісню” ⁸. Та як би там не було, важливо інше. Цей вельми відомий кант, своєрідний марійний галицький гімн, став одним із небагатьох, який упродовж XVIII ст. неодноразово публікувався в українських та польських виданнях. Чи не вперше він увійшов до спеціальної збірочки під назвою “Pieśni o najświętszej Maryi Pannie, które się śpiewają przed Jej Cudownem Obrazem, koronami Watykańskimi ukoronowanym od Ojca Ś. Benedukta XIII, na Świętej Górze Różancowej, nad miastem Podkamieniem Cetnerowskim. We Lwowie, w drukarni SSS. Trójcy R. 1752”. Дане видання без нотних текстів. Вказано лише мелодії, на які слід співати польські духовні пісні, яких тут п’ять. Шостий поетичний текст – це кант “o teyze Najświętszey Marei Pannie, Ruskim textem od pewnego pabożnego złożona”. Прикметно, що упорядники співаника не наважилися приписати авторство українського тексту ні Ледуховському, ні Яблоновському. Важливо зазначити, що згадане видання уже на початок ХХ ст. було бібліографічною рідкістю. Можливо, тому відомий бібліограф Кароль Естрайхер не знав про нього. Але М. Возняк вказував, що один примірник є у фондах публічної бібліотеки у Санкт-Петербурзі ⁹. Проте, як вдалося встановити, майже повний екземпляр співаника зберігається й у Львові, разом із рукописним “Житієм св. мученика Микити” (ф. АСП, № 259).

У подальшому кант “Пречиста Діво, Мати Руського краю...” входив, зокрема, до репертуарів таких збірників, як: “Katechizm krótko zebrany...” (Lwów, 1768), до польських кантичок другої половини XVIII ст., почаївського українсько-польського співаника 90-х років цього ж століття. У всіх цих виданнях українські поетичні тексти передано польськими літерами. Натомість вперше кирилицею кант було опубліковано у “Богогласнику”¹⁰. Загалом у цій унікальній у всьому східнослов’янському світі духовнокантовій антології налічується з-поміж інших 250-ти музично-поетичних текстів 26 іконославильних кантів, зокрема в честь ікон в Тернополі, Бердичеві, Кременці, Тирові, Барі, Буцневі, у зимнянському, тригирському монастирях на Волині.

Коли знову ж вдатися до проблеми встановлення авторської приналежності галицьких іконославильних кантів, то слід зауважити, що достеменно точно відомо тільки те, що кант струмиловокам’янецькій Богородиці (“Ісполнися небо і земле чудес Твоїх Царице”) створив греко-католицький священник Іван Вольський, а кант чудотворній іконі з с. Буцнів на Тернопільщині (“Ах, удивися, зряще ужаснися...”) Антон Добросинський. Прізвища творців кантів повідомляють нам збережені в рукописних співаниках акровірші.

Ще з часу появи у Вільно в кінці XIX ст. першої спеціальної монографії про “Богогласник” Н. Мировича час від часу помилково тиражується думка про те, що Іван Вольський, а також інший богогласниковий автор Іван Мاستиборський були єзуїтами¹¹. Померли вони відповідно цим здогадам у 1729 та 1700 роках. “Однак, – наголошує М. Возняк, – говорити про їх тожсамість з авторами богогласникових пісень нема ніяких даних. Зрештою, вірші з акростихами обох цих віршописців появляються розмірено пізно (в найстарших співаниках їх нема), а польські джерела не говорять нічого про їх віршову діяльність”¹². Подібного висновку дотримувався і В. Щурат.

І. Вольський, скоріш за все, жив у середині – другій половині XVIII ст., ймовірно у Кам’янці-Струмиловій (тепер – м. Кам’янка-Бузька). Рукописні співаники того часу донесли до нас тексти понад 10 його духовних кантів, п’ять з яких вперше надруковано у “Богогласнику”. Зберігся інтерес до кантів І. Вольського й на початку XX ст., а його “Ісполнися небо і земля” було оброблено для хору Михайлом Гайворонським¹³. Тут треба зауважити, що інтерес до барокового духовного канта в ті часи був чималий, це реалізувалося на межі XIX–XX століть у витворенні “нововасиліанської духовної пісні” (термін Бориса Кудрика), автори якої теж нерідко вдавались до вшанування багаточисленних галицьких ікон.

Ведучи мову про іконославильні канти, неможливо оминати увагою канти в честь знаменитої чудотворної ікони в Почаєві. Зокрема, у “Богогласнику”, у богородичному розділі наявна ціла група кантів в честь почаївської ікони, причому не тільки церковно-слов’янською мовою української редакції, але й польською (“Многими усти гласи іспусти...”, № 110; “Вселенная вся страни...”, № 111; “Весело співайте, челом ударяйте...”, № 112; “Witay Cudowna Matko w Poczaiowie...”, № 113; “К Тебі Божія Мати прибігаєм...”, № 114; “Пречиста Діво, Мати руського краю, по істині любящих Тя сладостний раю...”, № 115; “Panno, oraz Matko Boska Ruskiego kraiu...”, № 116¹⁴; “Нині прославися почаївська скала...”, № 117; “Ізийдіте двори со собори...” та переклад польською мовою “Wynidzcie dziś dwory, świętych zbiory...”). Стосовно двомовного канта “Ізийдіте двори...” потрібно зауважити, що включення його до почаївського “Богогласника” призвело до плутанини у датуванні антології, на титульному аркуші якої зазначено, що вона видрукована у 1790 році. Але шойно згаданий текст має примітку про те, що кант створено у 1791 році на честь “перенесення чудотворної народноувінчаної ікони од притвора в нову

церков". Таким чином, роком виходу у світ "Богогласника" треба вважати 1791, оскільки маємо наявний богородичний кант, датований цим роком. З огляду на це, впливає, що усю поліграфічну роботу було завершено у 1791 р., проте зброшуровано разом із додатком згаданого канта та репродукцією почаївської ікони, шойно у 1791 р.

Канти до почаївської Богородиці умовно можна поділити на дві групи: молитовні й такі, в яких домінують апокрифічні та історичні мотиви. Так, в одному із найдавніших кантів "Весело співайте..." уже в примітці до його тексту мовиться, що він "о преславной побіді ... над турками бившей року божія 1675, місяця іюля, 20-го дня". Про цю ж вікопомну подію згадується й канті "Вселенная вся страни...". Вперше його надруковано у невеликому нотованому співанику духовних кантів, який вийшов друком у Почаєві десь після 70-х років XVIII ст. Видатний дослідник української духовної паралітургічної барокової лірики М. Возняк припускав, що цей перший, відомий на сьогодні, співаник видруковано приблизно 1772–1773 рр.¹⁵ Проте ще й по нині можна натрапити на помилкове датування цього унікального стародруку (ЛНБ, ф. АСП, № 224). Ймовірним часом його друку, у відомому каталозі давніх книжкових раритетів Якіма Запасака та Ярослава Ісаєвича, визначено 1762 рік, згідно дати на репродукції гравюри з зображенням почаївської Діви Марії, автором якої був відомий тогочасний гравер І. Гочемський.

Якщо ж говорити про те, коли вперше з'явився друком духовний кант на честь почаївської ікони, то треба згадати про музично-поетичний текст "Весело співайте...". Саме його було опубліковано у виданні "Гора почаївська..." (Почаїв, 1742). Натомість коли ж таке питання поставити в контексті усього наявного корпусу іконославильних кантів, то час першої публікації припадає на 1734 рік. Власне тоді було надруковано кант "Побудила до скрухи сердечной..." в честь чудотворної ікони в селі Рогізно на Самбірщині (Галичина). До речі, цією публікацією взагалі було започатковано в Україні традицію друкування текстів духовних кантів.

Почитання ікони, як витвору канонічного мистецтва, не полягає у засліпленому возвеличенні самого образу, у надмірній, нерідко показній фетишизації його. Як матеріальне, фізичне тіло він сам по собі нічого чудотворного вдіяти не може, незважаючи на те, що образ – це творіння конкретного іконописця, який покликаний втілити настанови, послані його Духом Святим. Звертаючись до ікони, уповаємо не тільки на того чи іншого святого чи святу: кінцевий адресат – Господь Бог. Це в його силах, щоб ікони з ликами святих набували тих чи інших чудодійних проявів. Основою будь-якого іконославильного канта є наскрізь пронизуючий молитовний зміст, який водночас тісно переплітається з емоційно насиченими хвалебними інтонаціями. Втім, було б надто категорично вважати, що у духовних кантах "нівелюється не лише світський час, але й простір"¹⁶. Принаймні, вивчаючи зміст іконославильних кантів, не можна цілковито погодитися з цим висновком варшавської україністки Олександри Гнатюк. У текстах нерідко присутній і цілком конкретний час (мається на увазі дата, історичний період тощо) і простір – конкретно географічний. Більше того, деякі канти в честь чудотворних ікон виявляють у своєму змісті певні тенденції до стирання граней поміж кантом духовним і світським.

Безперечно, торкнутися, хоча б побіжно, усіх питань дослідження, які стосуються іконославильних кантів немає змоги. Зрештою, у даному випадку ставиться цілком конкретне завдання: забезпечити джерелознавчу основу для всебічних інтердисциплінарних та інтертекстуальних студій цього різновиду української духовнокантової культури другої половини XVII–XVIII ст. З цією метою було комплексно проаналізовано репертуари рукописних співаників, що зберігаються у бібліотеках, архівах та музеях Львова, Києва, Харкова, Москви, Санкт-Петербурга, Варшави, Крако-

ва, Любліна та інших міст. Вивчалися також українські та польські стародруки XVIII ст., які певною мірою доповнюють необхідну інформацію про такого змісту музично-поетичні тексти.

На завершення цієї статті пропонуємо перелік усіх виявлених іконославильних кантів XVIII ст., який став результатом проведених джерелознавчих пошуків.

“Ах, удивися, зряши ужаснися...” (кант іконі в с. Буцнів Тернопільського р-ну).

Акровірш: АНТОНІЙ ДОБРОСИНСКИ

“Божія Матер сіяєт, людіє грядіте...” (іконі в м. Бердичеві)

“В весі малой, во Беневоі чудо днесь ісполнися...” (кант іконі в с. Бенево, Турківського р-ну Львівської обл. Село з такою назвою є також у Тербовлянському р-ні Тернопільщини).

“Весело співайте, челом ударяйте пред Маткою Христовою...” (іконі в Почаєві Тернопільської обл.)

На мелодію “Приїде година...”

“Взиваєт Тебе ціла Україна, Діво Царице...” (іконі в Бердичеві)

“Витай, о Діво Маріє, керестурська ясна звіздо...” (іконі у м. Керестур, Югославія)

“Витай, Свята і зачата Чиста Дівце в Перемишли...” (іконі в м. Перемишлі, Польща).

На мелодію “Пречиста Діво Мати...”

“Возвеселися, веси Настасово...” (іконі в с. Настасово Тернопільського р-ну)

“Возиграйте дуброви, яви бо ся Самборови...” (іконі в Самборі)

“Возридайте всі днесь, російськіє страни...” (іконі киево-печерської Богородиці).

“Восхваліте всі людіє Пречистую Панну...” (іконі в селищі Кути Косівського р-ну Івано-Франківської обл.)

На мелодію “Пречиста Діво...”

“В роской короні чуд великий стался...” (Руднянській чудотворній іконі (Могилівщина). З 1689 р. у Флорівському жіночому монастирі у Києві).

“Вселення вся страни, земляни...” (іконі в Почаєві).

Кант створений монахом-василіанином.

“Глас возносим красно, чинно і согласно...” (іконі в с. Каплунівка Краснокутського району Харківської області)

“Год пребогатий райской полати Марію нам раждаєт...” (іконі в Дружкополі).

Акровірш: ГЕРАСИМ

“Дивна Твоя тайни, Чистая явися...” (іконі в м. Самборі). Співався цей кант також в честь повчанської Богородиці м. Барі на Поділлі. На мелодію “Нова радість стала...” або “Радуйся, Царице неба...”

“Діво Мати преблагая, Ти Царице небесная...” (іконі в с. Віцин біля м. Перемишля). Кант виконувався також в честь почаївської, киево-печерської та повчанської Богородиці. На мелодію “Николає святителю, мирлікійській учителю...”

“Днесь Царица велегласно во вся страни возгриміла...” (іконі в Самборі)

“Ей любезна Матко, оу тих великих муках шерцо ци распаднє...” (іконі в Руському Керестурі, Воеводина, Югославія).

“Златозарніє зорі почаєвськіє...” (іконі в Почаєві).

“Ізійдіте двори со собори...” (іконі в Почаєві).

“Ізійдіте дщери ієрусалимскія...” (іконі у Львові). На мелодію “Предстательницю во смертной годині...”

“Ісполнися небо і земля...” (іконі в м. Кам’янці-Струмиловій, тепер – Кам’янка-Бузька Львівської обл.). На мелодію “Світе внемли...”

Акровірш: ІОАН ВОЛСКИ.

“Істинное чудо нам із’явися...” (іконі в Тернополі).

Акровірш: ІОСИФ.

“Кія страшная пісні ужасня...” (іконі в м. Теревовлі на Тернопільщині).

“Ко Твоєй святой іконі прибігасм грішніі...” (іконі в Марії-Повчі на Закарпатті).

“К Тебі Божія Мати прибігасм, обремененні гріхами взивасм...” (іконі в Почаєві). Співається на мелодію “Witaj, Sudowna Matko w Roszaiowe...” або “Плачіте сердца...”. Кант створено монахом-василіанином.

“Літи давну з чудес славному всі ублажаймо...” (іконі Зимнянського монастиря на Волині). Кант створено монахом-василіанином.

“Ликуйте нині всі во Лисовцех весі...” (іконі в с. Лисовці Заліщицького р-ну Тернопільщини).

“Мараморискія гори, цвітами провітайте...” (іконі в с. Нанково Хустського р-ну Закарпатської обл.)

“Мати світа многопіта, небес оздобо...” (іконі в с. Підгірці Бродівського р-ну Львівської обл.). На мелодію “Світло небо со ангели...”. Кант створено монахом-василіанином.

“Милосердія наполнена Чиста Панна...” (іконі в с. Радухів Рівненського р-ну).

Акровірш: МОТРЯ.

“Мире окрестний, сиє собі внемли...” (іконі в с. Зарваниця Теревовлянського р-ну Тернопільської обл.).

Акровірш: МЕДЗИЦКИЙ

“Многими усти гласи іспусти...” (іконі в Почаєві). Кант створено монахом-василіанином.

Неізглаголанна тайна во мирі явися...” (іконі в Зарваниці).

На мелодію “Се бігая удалися...”

“Нескверная, неблазная Діво Мати Пресвятая...” (іконі в с. Кринос Галицького р-ну Івано-Франківської обл.).

“Нині прославися почаєвська скала...” (іконі в Почаєві). Кант створено монахом-василіанином.

“Нова утрєнка в Россах восіяла...” (Руднянській іконі, Могиліївщина, Білорусь).

“Обновися днесь, гора, Гошовом названна...” (іконі в с. Гошів Долинського р-ну Івано-Франківської обл.).

“О всепітая Мати, кто тя может вихваляти...” (іконі в с. Віцин біля Перемишля).

“О всепітая Мати, о Мати, Мати благодати...” (іконі в Бердичеві).

“О всепітая Мати...” (іконі в с. Кочерів Радомишльського р-ну, Житомирської обл.)

“О Маріє повчанська, ходатайнице наша...” (іконі в Марії-Повчі)

“О Марія Пані красна, о Марія, Марія...” (іконі в Керестурі)

“Отворяйтеся всі очі нині, пресмотряйтеся таковой новині...” (іконі в с. Пряжів Житомирського р-ну).

“Пасли пастири овци на горі...” (іконі в Почаєві). На мелодію “Вселенная вся страни...”

“Піснями похвалим Матер Божюю в чудовном образі Тартаковскую...” (іконі в с. Тартаків Сокальського р-ну Львівщини).

“Побідительная всім київская страни...” (іконі киево-подільської братської Богородиці).

“Побудила до скрухи сердечной кто Тя видів болесну в рогозейском образі...” (іконі в с. Рогізно Самбірського району Львівщини).

“Помози нам Христе Боже...” (іконі Піддубецького монастиря на Волині).

Акровірш: ПОДДУБЕЦКА

Кант створено монахом-василіанином.

“Послухайся кто із боку і присмотрися справам бозским...” (Клокочівській богородичній іконі на Закарпатті. Кант співався також в честь повчанської Богородиці).

“Пречиста Діво Мати в волинському краю, же свой образ прославляєш...” (іконі в м. Почаєві).

“Пречиста Мати Діво в польській короні, от повітра, голоду, війни нас оборони...” (іконі в Луцьку).

“Пречистая Діво, Мати руського краю, ангели на небесі, ми на землі Тя величаєм...” (іконі в м. Холмі, тепер – Польща).

“Пречиста Діво, Мати руського краю, не небесі і на землі Тя величаю...” (іконі в смт. Підкамінь Бродівського р-ну Львівщини). На мелодію “Ізлияся благодать...”

Автор: Станіслав Ледуховський (?), Ян Яблонівський (?).

“Пречиста Діво, Мати руського краю, по істині любящих тя сладостний раю...” (іконі в Почаєві).

Кант створено монахом-василіанином.

“Пречистая Діво Мати, словесний раю, і в містечку у Тиврові вкраєвском краю...” (іконі в м. Тиврові Вінницької обл.). Кант співався також в честь ікони у с. Тернів Жовківського р-ну Львівської обл.

“Прийдіте всі чини...” (іконі в Тиврові)

“Пречистая, Пречудная Діво і Мати...” (іконі в с. Тартаків Сокальського р-ну Львівщини)

“Радуйся, Маріє, небесна Царице...” (згадуються ікони в м. Тербовлі на Тернопільщині та у Кам’янці-Подільському)

“Російській крає, бішкій подгаю, Гировска веси...” (іконі с. Гирів (?)).

“Склонітеся віки всі со чоловіки в російской державі...” (іконі в м. Охтирка Сумської області).

Согласно крикните, християни... (іконі в Тиврові). Див.: “Гойне днесь крикните во вся страни...”

“Со горних висот предста долним...” (іконі в с. Буцнів Тернопільської області).

Акровірш: С ПОДГАЄЦ ВЕЛИКИХ

“Тешіте всі гради, весі...” (іконі в Тиврові).

Акровірш: ТЕОДОР

“Тивров град гойне веселися...” (іконі в Тиврові).

Акровірш: ТІВРОВСКОЙ

“Ти, Повче, гойне веселися” (іконі Матері-Повчі, Закарпаття).

Акровірш: ТРОФИМ.

На мелодію “Радуйся зіло, дщи Сіоня...”

“Торжествуйте всі днесь во всім мірі...” (іконі піддубецького монастиря на Волині).

Акровірш: ТРОХИМ

“Тройши четци християне, грядіте...” (іконі Тригірського монастиря).

Акровірш: ТРИГОР

“Царица небесна Сина предвічного...” (іконі в Кам’янці-Подільському).

На мелодію “Богородице, вірним оборона”

“Царская короно, наша обороно, причинися за нами...” (іконі в Кам’янці-Подільському).

“Цвіт мисленій і крин полний, во паньковецкой весі малой...” (іконі в с. Паньківці Бродівського р-ну Львівської області).

На мелодію “Істочниче благодати...”

“Чиста Діво, небесна Царице...” (згадуються ікони в м. Сокалі, Львові, Почаєві, Підкамені, Ярославі, Жировичах, Ченстохові, Борках коло Ряшева). Кант створено у 1731 р.

“Чиста Панно, Матко утіснених...” (іконі в м. Самборі).

“Что се слышим нині дивні крики, поют лики” (іконі киево-печерської Богородиці).

“Чудная помощнице, Пречистая Мати...” (іконі в с. Лінків Борзнянського району Чернігівщини). Була відома також серед українців-русинів Югославії (Бачка).

“Як бисьмо могли Панну Пречисту хвалити...” (іконі руднянської Богородиці).

На мелодію “О треблажное древо...”

- ¹ Вперше цю розвідку відомого українського вченого, письменника та перекладача було надруковано ще за життя автора. Див.: *Interpido Pastori*: Науковий збірник на честь Блаженнішого Патріарха Йосифа в честь 40-ліття вступлення на Галицький престіл 1.IX.1944. – Рим, 1984. – С. 153–188.
- ² *Франко І.* Зібр. Тв. У 50-ти томах. – К., 1981. – Т. 32. – С. 218.
- ³ *Возняк М.* Історія української літератури. – Львів, 1994. – Кн. 2. Видання друге, виправлене. – С. 302.
- ⁴ Про це також див.: *Медведик Ю.* “Богогласник” – найвидатніша пам’ятка української духовної лірики XVII–XVIII ст. // *Народна творчість та етнографія.* 1992, № 5–6. – С. 47–48.
- ⁵ *Возняк М.* “Два співаники половини й третьої четвертини XVIII ст. // *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка.* – Львів, 1922. – Т. 133. – С. 146.
- ⁶ *Щурат В.* Із студій над почаївським “Богогласником”. – Львів, 1908. – С. 38.
- ⁷ *Там же.* – С. 38.
- ⁸ *Там же.* – С. 38.
- ⁹ *Возняк М.* Матеріали до історії української пісні і вірші // *Українсько-руський архів.* – Львів, 1914. – Т. X. – С. 344.
- ¹⁰ У XIX ст. кант увійшов і до лірницького репертуару. Відомо також його майстерну обробку для хору Миколи Лисенка. Див. його “Хорові твори” (Дрогобич, 1992). Обробляли кант також М. Гайворонський, М. Тележинський та інші композитори.
- ¹¹ *Witkowski W.* Uwagi o poezji Ukraińców-unitów i o Bohohtasnyku z r. 1790 // *Zeszyty Naukowe KUL.* – Lublin, 1982. – N 2/4. – S. 212.
- ¹² *Возняк М.* Матеріали... – Т. 10. – С. 278.
- ¹³ *Гайворонський М.* Канти з почаївського Богогласника. – Жовква, 1938.
- ¹⁴ У “Богогласнику” редакторами вказано у примітці, що цей польський текст перекладено з українського, № 115. Однак, на думку В. Щурата, саме польський текст слугував зразком для українського перекладу, оскільки “*Rapna ogaz Matko*” було вперше опубліковано у збірнику “*Góza Roszaiowska...*” (Львів, 1757). Про це див. його працю “Із студій над почаївським Богогласником” (Львів, 1908. – С. 43–44).
- ¹⁵ *Возняк М.* Матеріали... – Т. 10.
- ¹⁶ *Гнатюк О.* Українська духовна барокова пісня. – Варшава–Київ, 1994. – С. 118.

Олексій Овчаренко

ВИСТАВКА НАРОДНОГО ІКОНОПИСУ В МУЗЕЇ ІВАНА ГОНЧАРА

У залах музею Івана Гончара розгорнута експозиція української народної ікони з приватної збірки Лідії Лихач. Ця виставка є другою ланкою концептуально єдиного проекту, присвяченого українському народному іконопису. Основна ідея авторів, як сказано у каталозі першої виставки, полягає у спробі “...розгорнути перед глядачем доволі широкий образний ряд іконописних творів, ...привернути увагу відвідувачів до розмаїття художнього втілення: його просторових і часових відмінностей, самобутності регіональних традицій, неповторності різних майстрів виконавців”¹, тобто акцентації еволюційно-стилістичних та сюжетно-типологічних ліній розвитку народного іконопису в Україні. Тим самим робиться ще один крок до аналізу і систематизації мистецького матеріалу, наукової розробки, охоплення якого ще далеко неповне. Зокрема, цікавою є можливість відчувати процес визрівання таких своєрідних явищ, як “ікона-картина”, або багатодільна “картина-іконостас”, експоновані зразки яких, при всій вимушеній фрагментарності виставки, все ж вибудовуються у певну еволюційну послідовність.

Більшість представлених творів – це “хатні ікони” кінця XVIII–XIX ст., що походять з сіл Чигиринщини, Черкащини, Полісся та Київщини, а також твори народного іконопису з інших регіонів України. Окрім образів з домашніх божниць, як поодинокі вкраплення в експонованій колекції, бачимо храмові ікони, що, вихоплені виром життя із ці-